

АНАЛІЗ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

В статті розглядаються проблеми неоднозначних поглядів на поняття «компетентність» і «компетенція». Визначено сутність поняття професійна компетентність та її компонентів в психолого педагогічних дослідженнях.

Ключові слова: компетентність, компетенція, професійна компетентність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна освіта характеризується постійним оновленням понятійного апарату, застосуванням нових термінів, раніше притаманних іншим сферам діяльності. Термін «професійна компетентність» – одне з найуживаніших понять, що було сформоване у педагогічній науці та освітній практиці нашої країни в останнє десятиріччя. Звертаючись до цього терміну, слід зазначити, що серед науково-педагогічної громадськості склався неоднозначний погляд на поняття «компетентність» і «компетенція». у психолого-педагогічних дослідженнях відсутня термінологічна єдність учених щодо сутнісних характеристик цих понять.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень свідчить, існують різні підходи науковців щодо визначення поняття компетентності: загальнокультурний підхід (В.П.Безухов, С.Е.Мішина, О.В. Правдіна, Н.Ю.Конасов, В.І.Маслов, Л.Л.Хоружа); соціально-психологічний підхід (Ю.Н.Ємельянов, Л.О.Петровська, Ю.М.Жуков, С.С.Макаренко; психолого-педагогічний підхід (Н.В.Кузьміна, А.К.Маркова, Л.М.Мітіна; В.О.Сластьонін, І.А.Зязюн); психолінгвістичний підхід (О.О.Леонт'єв, Н.В.Чепелева); акмеологічний підхід (О.О.Бодальов, К.О.Абульханова-Славська, Н.В.Кузьміна); компетентнісний підхід (С.Е.Шишов, І.Г.Агапов, В.А.Кальней); творчий підхід (А.В.Растянников, С.Ю.Степанов, Д.В.Ушаков); суб'єктний підхід (Е.І.Огар'єв, В.О.Адольф)..

Безумовно, вищезазначені підходи щодо поняття компетентності досить повно відображають позиції вчених. Однак, ми вважаємо за потрібне звернути увагу на необхідність визначення сутнісних характеристик цих понять в умовах професійної підготовки.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є проведення аналізу та визначення сутності поняття професійної компетентності в психолого-педагогічних дослідженнях.

У багатьох словниках «компетенція» (від латинського - узгодженість, поєднання) розглядається як коло питань, у яких певна людина володіє досвідом, або добре обізнана: 1) коло повноважень (прав і обов'язків) будь-якої організації, закладу чи посадової особи; коло питань, в яких дана особа має певні знання, досвід; 2) коло питань, в яких хтось добре обізнаний. Є й інші дещо схожі визначення, за якими компетенція – добра обізнаність із чим не будь або коло повноважень якої-небудь організації, установи чи [9].

Відомий російський вчений Г.Селевко вважає, що компетенція - це результат, який виявляється в підготовленості випускника навчального закладу, в реальному володінні ним методами та засобами діяльності, в можливостях справлятися з поставленими завданнями; форма поєднання знань, вмінь і навичок, яка дозволяє ставити і досягати мети в перетворенні оточуючого середовища. Подібні думки мають місце і в інших дослідників, котрі визначають компетенцію як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь навичок, способів діяльності), що ставляться відносно певного кола предметів і процесів, і, які необхідні, щоб якісно та продуктивно діяти або як готовність особистості використовувати засвоєні знання, уміння і навички, а також способи діяльності для вирішення професійних завдань.

Слід детальніше розглянути сутність поняття “компетенція”. Так, Є.Ф. Зеєр розглядає її як частину компетентності, яка визначає інтереси особистості, що об'єднують знання та вміння, індивідуальні здібності, ставлення до праці та соціального оточення. До основних компонентів професійної компетенції, на його думку, належать:

- спеціальна компетенція - підготовленість до самостійного виконання завдань, вміння оцінювати результати своєї роботи, здатність самостійно набувати нових знань та вмінь;

- соціальна компетенція - здатність до групової діяльності з іншими працівниками, готовність до прийняття на себе відповідальності за результати своєї праці, за довкілля та інші цінності;

- індивідуальна компетенція - готовність до постійного підвищення кваліфікації, здатність до самоосвіти, рефлексії.

Таким чином, компетентність і компетенція є взаємодоповнюваними та взаємообумовленими. Компетентна людина, яка не володіє повноваженнями (компетенцією), не зможе повною мірою у соціально значимих аспектах реалізувати її [4, 34].

Словники визначають компетентність як поінформованість, добру обізнаність, тямущість, авторитетність або наявність достатніх знань в якій-небудь галузі [2].

Серед визначень компетентності найбільшого поширення у вітчизняній науковій літературі набуло визначення компетентності як сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію, запропоноване С. Гончаренком. [7, с.149]

Деяко специфічні підходи до тлумачення поняття компетентності розробляються в професійній педагогіці, де останнім часом дедалі більшого поширення набувають ідеї підготовки кадрів, орієнтованої на розвиток компетентності. Як зазначають дослідники, поняття «компетентність» є ширшим за поняття «кваліфікація». Воно означає не тільки професійні знання, навички й досвід у певній спеціальності, а й ставлення до справи, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для досягнення необхідного результату на конкретному робочому місці в даній робочій обстановці. Компетентність – це реальна здатність досягти мети чи результату, тоді як кваліфікація є лише потенційною здатністю виконувати завдання певної професійної ді-

яльності.

Найчастіше поняття «компетентність» використовується в таких державних документах, як стандарти підготовки фахівців різних профілів. З використанням терміна «компетентність» пов'язані вимоги не лише до викладача (учителя), а й до студента (учня).

Водночас до державних документів вводиться поняття «компетенції» (учня, вчителя, фахівця). Скажімо, в Державному стандарті середньої освіти широко використовується поняття «компетенції учня». Уточнюючи зміст цього поняття, розробники стандартів звертаються до певних його характеристик. Освітні галузі «Суспільствознавство», «Мова й література», «Естетична культура», «Математика», «Природознавство», «Технологія», «Здоров'я і фізична культура» передбачають формування відповідних загальноосвітніх компетенцій, які відбивають предметно-діяльнісну складову загальної освіти й покликані забезпечувати комплексне досягнення її цілей.

Значного поширення у світовому освітньому просторі набули ідеї американського педагога Едмунда Шорта, який дає наукове визначення понять «компетентність», «компетентний», «компетенція», «компетенції», а також обґрунтовує чотири загальні концепції компетентності:

- згідно з першою концепцією компетентність тлумачиться як поведінка або дія, тому розуміння компетентності в її межах пов'язується з набуттям людиною вмінь і навичок для певної діяльності, що не має творчого характеру;

- у другій концепції вчений розглядає компетентність як володіння знаннями, вміннями та навичками. При цьому людина в кожній своїй професійній дії свідомо робить вибір, досконало знаючи свою діяльність. Суть концепції полягає в тому, що людина користується різноманітністю своїх знань та навичок для визначення: яку саме діяльність здійснювати і як має проходити цей процес;

- за третьою концепцією компетентність виступає як «ступінь або рівень здібностей, що офіційно вважається достатнім» За таким тлумаченням, оцінка компетентності повинна даватися відповідно до певних державних стандартів

чи критеріїв якості. Компетентність повинна відповідати рівню, прийнятому в професійній галузі або у сфері діяльності:

- у четвертій концепції компетентність визначається як властивість або спосіб буття людини. Мета концепції – визначити характерні риси компетентності в цілому. В основі цього розуміння лежить визначення природи тієї чи іншої властивості, а також бажаність її для людини. На основі таких даних про людину можна схарактеризувати її як компетентну або некомпетентну.» [11, с. 22].

Серед вчених існують думки, що першу концепцію (поведінка й дії) слід обмежити до чіткої та певної міри: до цієї категорії не повинна входити комплексна діяльність. Перша та друга концепції (остання – володіння знаннями та навичками), не охоплюють поняття про допустимі критерії, що є частиною третьої концепції і потрібні під час проведення оцінювання компетентності. Третя концепція, найширша з усіх трьох, стосується дискусійних питань, що виникають у процесі визначення суті компетентності. Четверта концепція є найбільш придатною з усіх для практичного впровадження й завдає найменших труднощів під час реалізації процесу оцінювання компетентності.

Вітчизняні науковці переважно визнають, що поняття «компетентність» з'явилося у педагогічному лексиконі не в результаті саморозвитку, а було запозичене із зарубіжної педагогічної літератури. Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнень та освіти тлумачить компетентність як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність. Подібні думки висловлює у своєму дослідженні автор компетентнісного підходу в англійській освіті Дж. Равен. Учений пов'язує зміст професійної компетентності із специфічною здатністю людини ефективно виконувати конкретну діяльність у певній предметній галузі (вузькоспеціальні знання; предметні навички; способи мислення; відповідальність за свої дії) [8].

У державних стандартах європейської професійної освіти компетентність охоплює: 1) задані навички (вимога виконувати певні індивідуальні завдання; 2) використання знань та умінь на робочому місці на рівні встановле-

них вимог (стандартів) до даної роботи; 3) здатність відповідально виконувати обов'язки і досягати запланованих результатів; 4) здатність знаходити вирішення у нестандартних ситуаціях; 5) здатність застосовувати знання і вміння у нових умовах виробничої діяльності

Аналіз психолого-педагогічних досліджень вказує про неоднозначність існуючих визначень поняття «професійна компетентність». Зокрема, Є.Огарєв переконує, що це стійка здібність до діяльності зі знанням справи, яка включає такі компоненти: глибоке розуміння сутності виконуваних завдань і проблем; добре знання досвіду, який є в даній галузі, активне оволодіння його найкращими досягненнями; вміння обирати засоби і способи дії, адекватні конкретним обставинам місця і часу; почуття відповідальності за досягнуті результати; здатність учитися на помилках і вносити корективи у процес досягнення цілей [6, с.10].

У подальшій розробці цього поняття на увагу заслуговують ідеї російського педагога А. Хуторського, який визначає освітню компетенцію як сукупність смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня щодо певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісної і соціально значущої продуктивної діяльності. Він визначає загальнопредметні, предметні, а також ключові компетенції, які у свою чергу поділяються на ціннісно-смислову, загальнокультурну, навчально-пізнавальну, інформаційну, комунікативну, соціально-трудова та компетенцію особистісного самовдосконалення [10].

Пропонуються й інші підходи до виділення ключових компетенцій. За класифікатором В. Байденкота та Н. Селезньової, виділяється п'ять груп ключових компетенцій, якими молодь має оволодіти у процесі освіти. Це, зокрема, такі:

- 1) політичні та соціальні компетенції, пов'язані зі здатністю брати активну участь у процесі спільного прийняття рішень, у громадському житті, функціонуванні демократичних інститутів;
- 2) компетенції, що визначають підготовленість до життя у багатокультур-

турному й полікультурному суспільстві, здатність підтримувати і поширювати клімат толерантності, поваги до людей інших культур, мов і релігій;

3) компетенції, які визначають комунікативні вміння усного й письмового спілкування, в тому числі іноземними мовами, та забезпечують інтеграцію людини в суспільство й систему нових суспільних відносин;

4) компетенції, пов'язані з появою інформаційного суспільства – володіння новими технологіями, уміння їх застосування, здатність аналізувати й добирати різну інформацію, обсяги якої постійно зростають;

5) компетенції, що реалізують здатність і бажання неперервного здобуття освіти (освіта протягом життя) і є основною підтримкою професійної конкурентоспроможності, адаптаційного потенціалу людини до постійних змін у суспільстві [3].

У міжнародних документах Ради Європи, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Міжнародної організації праці (МОП) зазначається, що створення умов для набуття необхідних компетентностей протягом життя сприятиме продуктивності та конкурентоспроможності на ринку праці; скороченню безробіття внаслідок розвитку кваліфікованої робочої сили; розвитку середовища для інноваційних перетворень в умовах глобальної конкуренції; соціальному взаєморозумінню та справедливості; зміцненню прав людини та автономії всупереч глобальній нерівності та нерівним можливостям.

Аналіз різних підходів до проблеми професійної компетентності в цілому свідчить, що більшість дослідників пов'язують це поняття з конкретною професією в матеріальній чи духовній сфері. Загальновизнаними є такі характеристики професійної компетентності:

- 1) розуміння суті завдань, що виконуються;
- 2) знання досвіду в професійній сфері й активне його впровадження;
- 3) уміння обирати засоби, адекватні конкретним обставинам;
- 4) почуття відповідальності за досягнуті результати;
- 5) здатність оцінювати власні помилки й коригувати їх.

Нестандартним є підхід В. Монахова й О. Нижникова до визначення

поняття «професійна компетентність». На їх думку це стан, який дає змогу діяти самостійно й відповідально, вміти виконувати функції, пов'язані з результатами праці. Таким чином, термін «професійна компетентність» базується на персонологічному й професіографічному підходах. І не випадково, що в психолого-педагогічній літературі, крім цього терміна, вживаються суміжні з ним поняття «педагогічна культура», «педагогічний професіоналізм» та ін. Але майже всі автори одностайні в тому, що професійна компетентність, хоч вона і є інтегральною якістю особистості, має узагальнену еталонну модель.

З точки зору відомого російського вченого В. Давидова, поняття «компетентність» є інтегративним і визначає не стільки елементи системи, скільки зв'язок між ними.

Основними групами компетентностей, яких потребує сучасне життя, є:

- соціальні, пов'язані з готовністю брати на себе відповідальність, бути активними у прийнятті рішень, у суспільному житті, у врегулюванні конфліктів ненасильницьким шляхом, у функціонуванні та розвитку демократичних інститутів суспільства;

- полікультурні – стосуються розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їхньої мови, релігії, культури тощо;

- комунікативні – передбачають опанування важливим у роботі і суспільному житті усним і писемним спілкуванням, оволодіння кількома мовами;

- інформаційні – зумовлені зростанням ролі інформації в сучасному суспільстві і які передбачають оволодіння інформаційними технологіями, вміннями здобувати, критично осмислювати та використовувати різноманітну інформацію;

- компетентності саморозвитку та самоосвіти, пов'язані з потребою і готовністю постійно навчатись як у професійному відношенні, так і в особистому та суспільному житті;

- компетентності, що реалізуються у прагненні й здатності до раціональної, продуктивної творчої діяльності.

Таким чином проаналізувавши психолого-педагогічні дослідження про неоднозначність визначення сутності поняття професійної компетентності можна стверджувати що:

- компетенція - це сукупність знань, умінь, навичок, особистісних якостей як наперед задана вимога (норма) до освітньої підготовки фахівця, що описує змістове наповнення компетентності як здатності особистості здійснювати практичну діяльність;

- компетентність сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності;

- професійна компетентність - інтегративна якість, яка характеризується теоретичною і практичною її підготовленістю до здійснення професійної діяльності на рівні еталонних норм.

Висновки... Підсумовуючи сказане, ми вважаємо, що багатогранна палітра розуміння суті видів компетентності свідчить про складність, суперечливість і неоднозначність самого поняття компетентності як «самоздатності до оптимальних дій», як інструментальної основи діяльності. Чим складнішим, динамічнішим стає світ, життя людини, тим більше нових компетентностей вони вимагатимуть, щоб найадекватніше відповідати на нові виклики, розв'язуючі нагальні життєві проблеми. Тому інтелект учня це не самоціль, а лише інструмент і засіб формування самостійності. У зв'язку з цим завдання освіти полягає у, так би мовити, стимулюванні у самих учнів освітнього замовлення, прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Література:

1. Батищев Г. С. Три типа педагогики //Учительская газета. Четверг. – 14 апреля 1988. – № 45.
2. Васюкова И. А. Словарь иностранных слов / И. А. Васюкова. – М. : АСТ-ПРЕСС, 2000. –640 с.
3. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці / І. Гушлевська // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 22–24.

4. Дёмин В.А. Профессиональная компетентность специалиста: понятие и виды // Стандарты и мониторинг в образовании.- 2002.- №4.- С.34-42.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики : [кол. моногр.] / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І., Овчарук О. В., Парашенко Л. І., Пометун О. І., Савченко О. Я., Трубачева С. Е. / під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
6. Огарев Е.И. Компетентность образования: социальный аспект.– СПб.: РАО ИОВ, 1995.– 187 с.
7. Професійна освіта: Словник: Навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г.Ничкало. – К.: Вища школа., 2000. – 380 с.
8. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие, реализация /Пер. с англ. – М.: "Когито-Центр", 2002. – 396с.
9. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с
10. Хуторской А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций // Интернет-журнал "Эйдос". - 2005. - 12 декабря.
11. Competence: Inquiries into its Meaning and Acquisition in Educational Settings / Ed. by Edmund C. Short. – Lanham etc.: University Press of America, 1984. – Vol. VI. – 185 p.

Любарець В.В.

АНАЛИЗ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

В статье рассматриваются проблемы неоднозначных подходов к понятию компетентности и ее составляющих. Обращается внимание на толкование учеными и научными работниками понятия "компетентность". Освещаются взгляды на компетентность с образовательной точки зрения.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, образовательная компетентность, профессиональная компетентность.

Lubarets V. V.

THE ESSENCE OF THE TERMS PROFESSIONAL COMPETENCE

The article examines the problems of ambiguous approaches to the terms competency and competence. The components of professional competency are exposed. The attention focuses on the interpretation of notion "competence" by research scientists.

Key words: competence, educational competence, professional competence.